

כזו בספרים אלו בעניין הפרשיות. וראה, למשל, לעיל, שם כבר הראינו במידגם הקטן של דב' כח, 17 - לד, 12 (22 פרשיות בכתר) שאין עוד כתב-יד טברני מדויק המתאים לכתר התאמה כוללת.¹²⁹ וראה, למשל, את החילופים הרבים שבין כ"י ב לבין 'החלוקה המקובלת' (הרמב"ם = הכתר) שבס' שמות-במדבר.¹³⁰ טופס עמאדי מאשר ומאשש אפוא את ההוכחות והמסקנות שבמחקרנו הנ"ל: הרמב"ם אכן סמך על הכתר בעניין הפרשיות הפתוחות והסתומות.

ראוי להוסיף שמכיוון שהוכחנו שהרמב"ם סמך על הכתר בעניין הפרשיות בס' שמות-דברים, ברור שהוא סמך עליו בנידון גם בס' בראשית.

3. הנוסח שבארבע פרשיות התפילין

הרמב"ם, בהלי תפילין ב, ג כותב (כ"י מ'):

וצריך להזהר במלא וחסר, עד שיהיו ארבעתן [= ארבע פרשיות שבתפילין] כתובות כמה שהן כתובות בספר תורה הבדוק. שאם כתב החסר מלא, פסל עד שימחק היתר, ואם כתב המלא חסר, פסל ואין לו תקנה. ואילו הן החסירות והמליאות שיש בארבע פרשיות אלו...

הרמב"ם ממשיך לרשום שם באריכות את המלא והחסר שבפרשה הראשונה של תפילין, שמי יג, 1-10 (הלי תפילין ב,ד: 23 תיבות); בפרשה השנייה, שמי יג, 11-16 (שם ב,ה: 18 תיבות); בפרשה השלישית, דב' ו, 4-9 (שם ב,ו: 11 תיבות);¹³¹ ובפרשה הרביעית, דב' יא, 13-21 (שם ב,ז: 20 תיבות). על סמך מה קבע הרמב"ם כאן את הכתיב של 72 מלים אלה? הוא אמנם מציין שהמלים צריכות להיות 'כמה שהן כתובות בספר תורה הבדוק'. ברם, מהו 'ספר תורה הבדוק'? זאת למדים אנו מדבריו המפורשים בהלי ס"ת ח,ד, לגבי הספר

129 לעיל, הערה 54, ובפנים שם (כ"י ש ש' ל ל' ל' ל' ל').

130 ראה גינצבורג, מבוא, עמ' 471. כזכור, ס' דברים (להוציא א, 33-1) חסר בכ"י ב.

131 יש לציין שלפי כ"י מ' (וכן לפי מהדורת קאפה, המבוססת על כתב-יד תימניי), ובניגוד לדפוסים המקובלים, אין הרמב"ם מציין כאן את האותיות הגדולות ע (שמע), ד (אחד), אלא רק את המלא והחסר (11 תיבות). וזאת תחילת נוסחו בהלי תפילין ב,ו, כ"י מ': 'פרשה שלישית שמע וכו' מאדך חסר ...', וכוונתו בצינו 'שמע וכו' היתה להצביע על הפרשה דב' ו, 4-9. ואילו בדפוסים המקובלים: 'פרשה שלישית, שמע עי"ן של שמע גדולה, דל"ת של אחד גדולה, מאדך חסר...'. תמוהה דרכו של חיימזון כאן במהדורתו של משנה תורה. את העברית הוא מדפיס על-פי כ"י מ' (עמ' 121ב), ואילו בתרגום האנגלי (עמ' 121b) הוא מפנה את הקורא לפרטים שבעברית מבלי לתרגמם, אבל טורח לתרגם, על-פי הנוסח המקובל בדפוסים (השונה כאן מכ"י מ'), שיש לכתוב אותיות גדולות ע (שמע), ד (אחד); נוסיף שבפרשה הראשונה (הלי תפילין ב,ד) מציין הרמב"ם, על פי כ"י מ', 23 תיבות, לרבות 'הוציא', 'יצאים', שסומנו בדפוסים המקובלים בסוגריים מרובעים.

שהגיה בן-אשר: '...ועליו היו הכל סומכין, לפי שהגיהו בן אשר ודקדק בו שנים, והגיהו פעמים רבות כמו שהעתיקו, ועליו סמכתי בספר התורה שכתבתי כהלכותי. ברור על-כן שאף כאן בהלי תפילין קבע הרמב"ם את הכתיב על-פי הספר שהגיה בן-אשר, אותו מקור שעליו סמך בכתיבת ספר התורה שלו.¹³² וכבר עמד על כך בקצרה בעל מגדל עוז, בהלי תפילין על אתר.¹³³

בדיקתנו את עותק עמאדי מגלה שהרמב"ם מסכים בכל 72 התיבות הללו לנוסח שבכתר ארס-צובה. כמורכב, נוסח דפוס אישאר 1490 תואם בכל התיבות הללו לכתר, ועל כן לא נזקק עמאדי לתקן את הנוסח במקומות אלה. ולפי זה, יכול להיות שהכתר הוא המקור שעליו סמך הרמב"ם לגבי תיבות אלה. אמנם התאמה זו בפני עצמה עדיין אינה מוכיחה שהרמב"ם סמך על הכתר, שהרי מצויים כתבי-יד טברניים מדויקים אחרים (כגון ש ש¹), התואמים לכתר בכל התיבות האלה. ברם בהצטברותה ליתר ההוכחות ליחידאיות שהבאנו לעיל, מהווה אף התאמה זו בין הרמב"ם לכתר נדבך נוסף לבניין כולו; ויש להסיק בוודאות שהרמב"ם סמך על הכתר גם בצורת השירות, גם בחלוקת הפרשיות וגם בענייני נוסח.

מן הראוי לציין כי, אף שיש כתבי-יד טברניים מדויקים המתאימים לכתר בכל 72 התיבות הללו שבפרשיות התפילין, ואף שנוסח דפוס אישאר 1490 התאים לכתר, אין פירוש הדבר שכל כתבי-היד וכל הדפוסים הסכימו בתיבות הללו. לדוגמה, כ"י ל שונה בדוגמא אחת (דב' ו, 9: א מזוזת, ל מזוזת), ומק"ג, ויניציאה רפ"ה, שונה בשתי דוגמאות (שמי' יג, 11: א יבאך, מק"ג ובאך, יבאך ק'; דב' ו, 7: א בביתך, מק"ג בביתך - והשווה אור תורה ומנחת שי על אתר). והמעין בכתבי-יד אשכנזיים ימצא שינויים נוספים. לדוגמה, פרשיות אלו כוללות את שלוש המלים: שמי' יג, 16 - ולטוטפת; דב' ו, 8 - לטטפת; דב' יא, 18 - לטוטפת, שנדרשו בתלמוד בכתיב אחר (לטטפת, לטוטפת, לטוטפות - מנחות לד ע"ב, זבחים לו ע"א, סנהדרין ד ע"ב). והנה מתברר שרש"י בפירושו לתלמוד (סנהדרין ד ע"ב), לאור כתבי-היד שהיו לפניו, חולק על הכתר בשתיים מתוך שלוש מלים אלה: שמי' יג 16 - ולטטפת, דב' יא 18 - לטוטפות;¹³⁴ ואילו בעלי התוספות (שם), לאור כתבי-היד שהיו לפניהם, חולקים על הכתר במקרה אחד: דב' יא, 18 - לטטפת.¹³⁵ וראה עוד דפוס שונצ'ינו

132 ברור שבכתיבת ספר התורה שלו סמך הרמב"ם על הכתר שהגיה בן-אשר לא רק בענייני צורת השירות וחלוקת הפתוחות והסתומות (שהביאן במפורש בהלי ס"ת ח, ד), אלא גם בענייני מלא וחסר (שגם חילוף בהם פוסל ספר תורה, ראה הלי ס"ת י, א). הסיבה שהרמב"ם לא כלל רשימת מלא וחסר בהלי ס"ת ח, ד, כמו שכלל שם רשימת פתוחות וסתומות וצורת השירות, היתה מעשית בלבד: לא היה בכונתו להעתיק במשנה תורה את רוב הנוסח של ספר התורה. לדוגמה, כאשר פירט במשנה תורה את המלא והחסר בארבע פרשיות התפילין בלבד (31 פסוקים), רשם 72 תיבות. ברור שלא היתה בכוונתו לרשום בהלי ס"ת אלפי מלים בענייני מלא וחסר של כל התורה כולה.

133 על רשימת הרמב"ם בהלי תפילין ב, ג-ז, 'ואילו הן החסרות וכו'" עד 'לאבתיתם חסר ואי"ו (=המלה האחרונה בפרשה הרביעית של תפילין) מעיר בעל מגדל עוז: 'ימן הספר המוגה שסמך עליו.

134 השווה פנקובר, יב"ח ומק"ג, ב, עמ' 364 הערה 416.

135 השווה פנקובר, שם, א, עמ' 107-108.

הרמב"ם והכתר

רמ"ח/1488, המבוסס על כתב-יד אשכנזיים, החולק על 14 מתוך 72 התיבות שלעיל.¹³⁶ ראוי להדגיש, שאף הרמב"ם קבע את הנוסח בהתחשב בכתב-היד שהיו לפניו, אלא שהוא השכיל לבחור בכתב-היד היותר מדויק מבין המדויקים.

136 אלו הם 14 המקומות שבהם חולק דפוס שונצינו 1488 על הכתר (כמתועד על-ידי הרמב"ם וכן עמאדי) בארבע פרשיות התפילין: שמי יג, 6: א מצת, 1488 מצות; יג, 9: א הוצאך, 1488 הוציאך; יג, 10: א למועדה, 1488 למעדה; יג, 11: א יבאך, 1488 יביאך; יג, 15: א בכור, 1488 בכר; (שם) א מבכר, 1488 מבכור; (שם) א וכל בכור, 1488 וכל בכר; יג, 16: א ולטוטפת, 1488 ולטטפת [וכן גרס רשי"ן]; דב"ה, 8: א לטטפת, 1488 לטוטפת; ו, 9: א מזוזות, 1488 מזוזות; יא, 17: א הטבה, 1488 הטובה; יא, 18: א אתם, 1488 אותם; (שם): א לטוטפת, 1488 לטטפת [וכך גרסו בעלי התוספות]; יא, 19: א אתם, 1488 אותם.